

Matek álruhában

Csaba László a piaci jóslásokról, a populista veszélyekről és az üldözési mániáról

2009. június 20. 00:00

Szabó Anna

Lejárt az önmagukért való közgazdasági modellek kora. Visszatérőben van egy szélesebb megközelítés, amely teret ad az emberi, lélektani tényezőknek is, és nagyobb jelentőséget tulajdonít a közösségi viselkedésnek. Csaba László akadémikus szerint az Európai Unió válaszüthöz érkezett, eddigi formájában nem működhet tovább, mert egyre távolabb került azoktól a kérdésektől, amelyek valóban foglalkoztatják tagállamainak polgárait.

Isten nem azért küldte a földre a makroközgazdászokat, hogy elegáns elméleteket gyártsanak, hanem hogy megoldást találjanak a gyakorlati kérdésekre. Erre a Gregory Mankiw-tól, Bush elnök gazdasági tanácsadó testületének vezetőjétől származó idézetre fűzte fel nemrég angol nyelven megjelent, *Crisis in Economics* című könyvét. Miért nem voltak képesek megjósolni a nagy közgazdasági iskolák az utóbbi idők válságait?

- A kudarcok azt mutatják, hogy a közgazdaságtan nem csupán emelt szintű matek álruhában. Nem sikerült előre jelezni olyan nagy válságokat, mint a szovjet, a kelet-ázsiai vagy a 2007-2008-as pénzügyi krízis. Hasonlóképp nem sikerült megnyugtató és utólag visszaigazolt válaszokra jutni a föld népségének alakulása, a nyersanyagkincsek kimerülésének várható időpontja vagy éppen a terrorizmus hatásának tekintetében. Modelljeink tehát elegánsak, elméleteink a maguk zárt rendszerében élnek, de a társadalmi valóságot nemigen tudják értelmezni.

- "Csak" maga a gazdaság él át most válságot vagy a közgazdaságtan is mint tudományág?

- Az a fajta megközelítés, amelyet a kilencvenes évektől egészen 2006-ig a közgazdaságtan főáramának neveztek az amerikai egyetemeken, elégtelennek bizonyult a valóság kérdéseinek vizsgálatára. Nem állta meg a helyét az a pénzügyekben uralkodó nézet, amely szerint az állami szabályozás leépítése a hatékonyság emelkedéséhez és a jólét szakadatlan növekedéséhez vezet. Amikor először említettem meg az Akadémián az összefoglaló előadásomban, hogy közgazdasági modellekkel nem lehet pontosan behatárolni a kockázatokat, nagy felzúdulás lett a szakmában. Az azóta eltelt idő azonban azt mutatta, hogy ezek a modellek nem tudták előre jelezni a válságot, mert békeidőben működnek, háborúban azonban nem alkalmasak. Ez az alapállításom, nem pedig az, hogy nem kell számolni. Világos, hogy a közgazdaságtannak kizárólag a módszertanával azonosított válfaja megbukott. Azt látjuk a világ közgazdasági irodalmában, hogy egyre inkább visszatér egy szélesebb megközelítés, amely teret ad az intézményi, emberi, lélektani tényezőknek is, és nagyobb jelentőséget tulajdonít a közösségi viselkedésnek. Megpróbálja beépíteni azokat a felismeréseket, amelyek a biológiából, pszichológiából, genetikából és matematikából együttesen értékelhetők. Olyan szempontok is előtérbe kerültek, mint a kiszámíthatatlanság, az irracionalitás, az érzelmi közelítések, a nem anyagi jellegű motivációk szerepe. A leegyszerűsített közgazdaságtan helyett az emberi természetet is figyelembe vevő, nyitott megközelítés van kialakulóban.

- Jó példa erre a Nobel-díjas közgazdászok modelljein alapuló, betonbiztosnak hitt Long Term Capital Management amerikai befektetési társaság csődje. A fedezeti alap 1998-ban egyetlen nap alatt csaknem egymilliárd dollárt veszített, s kis híján magával rántotta több ország pénzügyi rendszerét is.

- Az alapfeltevésük az volt, hogy az államkötvények kockázata nulla, mert egy állam nem szûnik meg. Ez a modell valóban igaz, kivéve az orosz államkötvényeket. 1998-ban pont ez történt. Nem mûködtek a modellek, és hiába érintette ez a befektetéseknek csak egy kis részét, az emberek mégis pánikszerûen reagáltak, és kivették az összes betétjüket, ami végül az LTCM bukásához vezetett. A fedezeti alap professzorai között volt az 1997-ben közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett Myron Scholes és Robert Merton, akik a hatékony piacok elméletébõl kiindulva kereskedtek, normál eloszlású folyamatnak feltételezve a piaci mozgásokat. A piacok azonban a matematikai modellek valószínûségi becsléseitõl eltérõen több hónapos mélyrepülésbe kezdtek.

- Új könyvében a gazdasági populizmus veszélyeirõl is szól, amely különösen fontosnak tûnik a két héttel ezelõtti európai parlamenti választások végeredményének fényében. Milyen karakterû gazdasági populizmusok léteznek ma Európában?

- Az Európai Unió válaszüthoz érkezett - nem keresztüthoz, mert ez a kifejezés már foglalt -, az eddigi formában nem mûködhet tovább, mert egyre távolabb került azoktól a kérdésektõl, amelyek valóban foglalkoztatják a polgárait. Ilyen például a munkahelyek megtartása, a bevándorlás, a környezetvédelem, a Nyugat-Balkán helyzete vagy a klímaváltozás. Ezekkel a problémákkal nemigen szeretnek bajlódni az EU vezetõi, ehelyett olyan témák kerülnek napirendre, amelyek sem a nemzetgazdaságok, sem a közösség szempontjából nem tekinthetõk meghatározónak: a csokoládé mibenlététõl a bor cukrozhatóságáig. A politikai osztály önfoglalkoztatását szolgáló effajta önjáró tevékenység zsákutcába jutott. Azok a kormányzatok, amelyek ebbe az irányba vitték el az uniót, most megkapták a nagy pofont, és fel kell tenni azt a kérdést, hogy merre tovább, Európa. Van-e olyan közös szellemi alapja a közösségnek, amelyet ki szeretne terjeszteni, vagy elvárja-e az új belépõktõl a demokratikus viselkedést és a piacgazdasági normákat? Milyen módon kezeljük az olyan kérdéseket, hogy az unió szomszédságában lassan halad a demokratizálódás, és az államnak a bûnözéssel és a gazdasággal való összefonódása sajátos maffiakapitalizmust hoz létre? A másik kérdéskör a gazdasági populizmushoz kötõdik. Ennek jelenleg két válfaja uralkodik. Az egyik a baloldali populizmus, amely szerint nincs semmi gond a jóléti állammal, és fenntartható az, hogy egyre kevesebb ember tart el egyre többet. Szerintük aki azt mondja, hogy ez nem mûködik, az csak hidegszívû neoliberais lehet. Németországban, Svédországban, Hollandiában és Nagy-Britanniában jellemzõ az a hozzáállás, amely nem szeretne hozzányúlani a jóléti államhoz. A jobboldali populizmust pedig elsõsorban a balti államokban figyelhettük meg, de kísérletként Francia- és Olaszországban is megjelent. Ennek a lényege az intézményépítés nélküli adócsökkentés és az állam feladatainak mérséklése. Az a fajta gondolkodás, hogy adócsökkentés mellett a dolgok majd maguktól elrendezõdnek, szintén zsákutcának bizonyult. Még az Egyesült Államokban sem volt fenntartható. Új gazdaságpolitikára van szükség.

- Véleménye szerint miben szükséges megváltoztatni az unió gazdaságpolitikáját, hogy Brüsszel ne csak valami sõhivatalközpont benyomását keltse?

- Az államnak a futballbíró szerepét kell betöltenie, vagyis egyik csapatot sem támogatva a közérdeket kell képviselnie: legyen árstabilitás, társadalmi méltányosság, biztosítsa, hogy ne hárítsuk a ma fogyasztásának terheit a következõ nemzedékekre, elkerülve az államra és a magánszférára egyaránt veszélyes magas eladósodottságot. Ez a kialakítandó modell minden uniós tagországra vonatkozhat, az unió adhatja hozzá a keretet. Itt nem arra gondolok, hogy Brüsszelben néhány koponya összeül, és megmondja, hogyan kell vizet melegíteni. Ezek az idõk lejártak. Az EU-nak olyan keretet kell teremtenie, amely ténylegesen garantálja a közpénzügyek rendezettségét, átláthatóságát, ezen belül minden ország a saját útját járva találja meg a kiutat a válságból.

- Jogos kérdésként szerepel a könyvében, hogy a magyarokra vajon tényleg az örökös vesztes szerepét osztották-e. A lakosság ugyanis olyan hatalmas várakozással tekintett az unióra, aminek csak csalódás lehetett a vége. Az uniós pénzek mindenható erejébe vetett hit táplálása egyébként ma is gőzerővel folyik.

- A közvélekedés nagyobb erő a tényeknél, mert ha sokan gondolkodnak negatívan, akkor ennek alapján fognak cselekedni, és végül ez önbeteljesítő tömegezővé válik. A szakma többségével szemben nekem az a véleményem, hogy igenis foglalkozni kell azzal, hogy az emberek hogyan vélekednek az uniós tagságunkról. A szakma kisebb része, a közvélemény nagyobb része ugyanis úgy érzi, hogy ez a csatlakozás nagy átverés volt. Ennek több tényezője van. Első és legfontosabb, hogy a baloldali kormányzat már 2004 előtt az uniót a saját propagandája eszközévé tette, eszement ígéretek hangzottak el arról, hogy ki mennyivel fog jobban járni. Holott kézenfekvő volt akkor is, hogy ahol a teljes jövedelem egy százalékát újraosztó szervezet működik, ott a maradékot valami más tevékenységből kell létrehozni. A tagállamok ugyanis saját bruttó hazai össztermékük egy százalékának megfelelő összeget fizetnek be a brüsszeli kasszába, csak ezt a pénzt lehet tehát újra elosztani. Másrészt az elmúlt évek jellemző volt, hogy nagyok voltak az elvárásaink, kicsi a brüsszeli teljesítés, kevés pénz jön be, és az is rossz célokra megy el, miközben nem tudtuk hallatni a hangunkat. Tudjuk, hogy a támogatásoknak feltételei vannak, és mértéküket nem szabad eltúlozni, másrészt az uniós pénzek elosztása jelenleg is átláthatatlan. A befolyó összegek pedig köszönő viszonyban sincsenek a beígért összegekkel, tehát a csalódásnak van némi alapja. Ráadásul nem nagyon folyt érdemi vita nemzeti érdekeink érvényesítéséről: Magyarországnak Göncz Kinga minisztersége alatt nem volt külpolitikája, tehát nem lehet azt mondani, hogy nem érte el céljait, mert azok nem is voltak. A baj, hogy eközben mások több ponton is érvényesítették érdekeiket. A Nyugat-Balkán kérdésének visszaszorulása például komolyan érintheti hazánkat, de az energiapolitika terén is újra kell gombolni a kabátot, ezekbe a kérdésekbe bele kell szólnunk. Vesztesnek érzik magukat a magyarok, mert részben azok is, ez olyan, mint akinek üldözési mániája van, mert üldözik. A könyv arra a kérdésre keresi a választ, hogy muszáj-e kimaradnunk a távlatokban gondolkodó új Európa-politikából.

- Nem kevesebbet állít a válságról szóló könyvében, mint hogy bizonyos értelemben elszármított volt az unió bővítése. Mire alapozza ezt a vélekedését?

- Az Európai Közösség egy klub, ide olyannak érdemes belépnie, aki a szabályokkal egyetért, aki már rájött, hogy mindez nem kényszer, hanem lehetőség. 2003-tól az volt nálunk az alapmegközelítés, hogy az országra mindenféle ostoba korlátozást rákényszerítenek: ha a politikai elit úgy érzi, hogy nem fontos az árstabilitás és a kiegyensúlyozott költségvetés követelménye vagy az állami pénzek átlátható és célszerű elköltése, akkor fölösleges belépnie. Úgy érzem, hogy amikor beléptünk, és elkezdtek számon kérni rajtunk a saját terveinket, nagyon megsértődünk.

- Állandó kérdés, hogy mennyire hagyják rátelepedni a politikát az uniós pénzek elosztására. Rendkívül fontos volna, hogy a vidékfejlesztési pénzek tényleg a falvakhoz kerüljenek, a közösségek által meghatározott értelmes célokra, ne pedig mutyigyánús ügyekre.

- Az ember abban bíz, hogy egyre kevésbé lehet uniós forrásokat elkölteni tisztán politikai célokra következmények nélkül. Főként azok után, hogy 1999-ben a Jacques Santer vezette Európai Bizottság belebukott a korrupciós botrányokba.